

Szatmár megye Múemlék Orgonái. Orgile istorice din Județul Satu Mare. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean [Szatmárnémeti: Szatmárnémeti Megyei Múzeum], 2004. 208 lap, 8 színes tábla. 21×30 cm.

Enyedi István összeírta a határ túloldalán Szatmár megye meglévő és használt, vagy egykori s még felderíthető orgonáit. Munkáját kétnyelvű könyvben adta ki. A magyar szöveget gondozta: Enyedi Pál és Szilágyi Levente. Leírásai helységek szerint, a hivatalos román helynevek betűrendjében megszámozva sorakoznak. Az angol és német kivonatban is csupán román alakban olvasható Hunyadi János neve, s a román után következő magyar és német helységnevekről nincs mutató; ezért a 95 orgonás templom magyar helynevét először betűrendben felsorolom a tájékozódás könnyítéséül. A helynév után a leírás kötetbeli sorszáma van zárójelben, nem a lapszám.

Adyfalva (2, 3)	Halmi (36)	Nagyszokond (85)
Ákos (1)	Hirip (40)	Nántú (41)
Alsóhomoród (39)	Józsefháza (42, 43)	Ombod (5)
Apa (7)	Kálmánd (22)	Óvári (55)
Aranyosmeggyes (49)	Kaplony (23)	Patóháza (64)
Avasújváros (57)	Királydaróc (28, 29)	Pele (9)
Barlafalu (15)	Kiskolcs (30)	Pettyén (59)
Batiz (16, 17)	Kismajtény (53)	Piskolt (62)
Bélték (10)	Kispeleske (58)	Sárköz (47)
Bere (12)	Kökényesd (63)	Szakasz (65)
Bogdánd (14)	Kőszegremete (66)	Szamoskrassó (24)
Börvely (13)	Krasznamihályfalva (51)	Szaniszló (67, 68)
Csanálos (92)	Krasznaszentmiklós (83)	Százaberek (11)
Csomaköz (27)	Krasznaterebes (89)	Szatmárhegy (95)
Dobra (31)	Krasznasándorfalva (86)	Szatmárnémeti (71–79)
Egri (4)	Lázári (44, 45)	Szatmárudvari (56)
Erdőd (8)	Lele (46)	Szér (84)
Érendréd (6)	Magyarcsaholy (25)	Szilágypér (61)
Érkörös (26)	Mezőfény (33)	Szinfalu (82)
Érszakácsi (80)	Mezőpetri (60)	Tasnád (87, 88)
Érszentkirály (32)	Mezőterem (90)	Tasnádszántó (69, 70)
Gencs (34)	Mikola (50)	Tasnádszarvad (81)
Géres (35)	Nagykároly (18–21)	Túrterebe (91)
Hadad (37, 38)	Nagymadarász (48)	Vámfalva (93)
Hadadnádasd (54)	Nagymajtény (52)	Vetés (94)

A kötet színes borítóját a szatmári kéttornyú székesegyház és református *lán-cos* templom, valamint Erdőd orgonájának egymásra montírozott képe ékesíti. Minden leírásnak része a templom kicsiny fekete-fehér fotója, és az orgonáé,

ha megvan, mert némelyiknek csak híre maradt. A kötet végén válogatott színes fotókon látható harmincegy hangszer homlokzata. Egy bevezető fejezet az orgona általános történetét, a másik Szatmár megye saját orgonatorténetét ismerteti.

A leírás a helység legkorábbi említésével kezdődik, aztán a templom építése, titulusa, átépítése, stílusa következik, s hogy van-e fűtés. Majd az orgona építőjét, építési évét, elhelyezését, az orgonaház leírását, a játszóasztal részleteit, a hangszer diszpozícióját, feliratait, traktúráját, szelládáját, fúvóját, motorját (fűjtatását), sípsorainak elrendezését, az orgona használatának gyakoriságát, a felmérő javaslatait, végül az esetleges irodalmat említi sorban a leírás. A legrészletesebb az orgonaszekrény sípmezőinek, díszítésének taglalása. Fontos, hogy megismerhetjük jó néhány hangszer sípsorainak szelládán való elrendezését, amit a belső fotója is segít. Megdöbbenő a szépségek közepette a hangszerművesség és a liturgiátörténet számos értékének elhanyagoltsága, megvetettsége és lassú pusztulása.

A 187–195. lapon összesítő táblázatba foglalva láthatjuk a huszonegy ismert (Angster, Bozsóki, Dangl, Dukász, Glatzl, Jónás, Kerékgyártó, Kiszely, Klöckner, Komornyik, Kolonics, Kuhn, Loyp, Molnár, Ország, Rieger, Soltész, Strosz, Szabó, Szeidl, Wegenstein) és tíz ismeretlen mester hangszerének adatait. Majd német és angol összegzés (a történelmi fejezetek fordítása) és irodalomjegyzék egészíti ki a kötetet.

A megye legnagyobb hangszere a szatmári római katolikus székesegyház 57 regiszteres, hárommanuálos orgonája (Rieger 1914). A legkisebb ugyanott a Szent József-templom két manuál- és egy pedálregiszteres orgonája (Rieger 1905). Krasznasándorfalván van a legkorábbi megmaradt hangszer, egy ismeretlen mester ötváltozatú pozitívja a XVIII. század végéről; ehhez Ország egy 16'-as (?) pedálregisztert toldott néhány évtizeddel később. A legkisebbek között volt egy négyváltozatú Kerékgyártó-féle mechanikus hangszer (Egri, 1899); a pneumatizálás tönkretette, használhatatlan. Egy másik négyregiszteres, Ország-féle pneumatikus orgona sem működik. Romos, pusztulásra ítélt, rég nem használt hangszereket át lehetne telepíteni élő gyülekezetek templomába, ezt olvassuk is több helyen. A szomorú jelenben túlzásként hat olyan jámbor óhaj is, hogy némelyik használható hangszert jó volna felhangolni és kitisztítani. Kevés a rendszeresen használt és gondozott orgona. Néhányról érthető örömmel megjegyzi a leíró, hogy hangversenyezésre is alkalmas.

Csaknem elkésett ez a legelső áttekintés. Arday L. Attila helynök előszava utal rá, hogy a rohamos pusztulás miatt később már nem lehetett volna elvégezni a gyűjtést. Sipos Miklós esperes a lélekgyógyító orgonazene megmaradásáért fohászkodik. Feltétlen érdeme a kötetnek a még fellelhető rögzítése, Dávid István és Hermann Binder kezdeményezésének folytatása, eddigi ismereteink kiegészítése, a szélesebb körű áttekintés előkészítése és a továbbkutatás, valamint az állagmegóvás és restaurálás sürgetése.

A kiadvány (helyi kötöttségek és lehetőségek következtében?) nem olyan szerkesztői gyámkodással jelent meg, mint amelyet megérdemelt volna a tárgy,

az úttörő vállalkozás, és a szerző odaadása. Mintha a kiadó és a nyomda mellőzte volna a korrigálást. A hátsó borítón egy befejezetlen mondatból ismerjük meg a könyv szerzőjének hiányos adatait. Nagyalakú a kötet, helyenként nem takarékos a szöveg és ábrák elhelyezése, talán a számítógépes tervező nem boldogult a lehetőséggel s nem lebegett előtte a régiek tipográfija, akik ilyen könyvet fele ekkora formátumban (in 4°) szerkesztettek volna. A helyi múzeum művészettörténészei sem vették a fáradságot a meghatározások átnézésére, hogy a templomstílusok rovatában ne komolytalan megállapítások sorakozzanak. Barokk, gótika, klasszicizmus, eklektika és szecesszió egybeolvasztása a gyanútlan olvasót összezavarja, a járatosat bosszantja. Például: *klasszikus (gótikus)* (19, 27, 31, 75, 83, 85, 115, 127, 174, 184), *klasszikus (gótikus)*, *ma inkább románának néz ki* (128), *klasszikus (gótikus-eklektikus)* (33), *klasszikus (barokk)* (47, 49, 111, 125, 179), *klasszikus (puritán barokk)* (148), *neoklasszikus (eklektikus-szecesszió)* (55), *neoklasszikus (neogótikus)* (93, 105), *neoklasszikus (neobarokk)* (102), *neoklasszikus (barokk, szecesszió)* (136), *neoklasszikus (eklektikus)* (166, 172, 176, 178, 181, 185), stb.

Az általános orgonatorténeti fejezet gondos szövegezésén látszik Enyedi Pál gyámkodása. Javítatlan elírás itt is akad, mert bizonynal *morgás* kell a régi orgonálást jellemző mondatba, nem pedig *mozgás* (10). A helyenkénti pongyolaság miatt a kötet többi részében sem ártott volna hasonló szakavatott gondoskodás. Nem volt a lektor vagy a szerző keze ügyében magyar helyesírási szótár. Eleinte helyesen *csúszkaládás* meghatározás, később *csuszka ládás* és *csúszkaládás* vegyesen olvasható. Alább a lapszámot adom meg zárójelben, szemelgetve a szövegben maradt elírások, pontatlanságok, javítatlan sajtóhibák közül. *Mellvéd orgona* (132) és *melvédorgona* (165), vagy *ű* helyett *ü*, *ü* helyett meg *ú* —például *kívül* (57)—, aztán *szentélyel* (174), stb. egyaránt előfordul, valamint *Csőfucola* (152) és *Fucola* (121) *Fuvola* helyett, *iola* (126) *Viola* helyett, és hasonlók is. Hibás névalak a *Beregújfalu* (199); másutt helyesen -falu található (csak néhány magyar szó végződik rövid u-ra). Nem ritka, hogy míg magyarul hibás a névalak, addig a románban helyes, például *Kerákgyártó* — *Kerékgyártó* (83), *Moklós* — *Miklós* (128), stb. Vannak hibás elválasztások, például *szabado-nálló* (17), *sze-krény* (39), *tü-krök* (71), *De-brecen* (83), *párká-nnyal* (89).

Bizonytalan néhol a regiszternevek olvasata. Helyes, ha betű szerint közli az eredeti megnevezést egy ilyen helytörténeti és feltáró igényű kiadvány. Az a rossz érzésünk támad, hogy nem mindenütt ez történt. Erdőd orgonájáról azt kapjuk, hogy *Quint* (*Kvint így írja a regiszteren*) (28); azt jelenti ez, hogy másutt jelöletlenül átíródtak a nevek? Érszentkirály orgonáján pontos-e a *Qwint 2'* írásmód (75)? A bogdándi és a mezőteremi orgonán *Cvint* a *Quint*, ha helyes az olvasat; az előbbi helyen a *Cin(...)* *ola* feltehetően *Quintflota*, *Quintflöte 1¹/₃'* lenne (40). Hadad orgonáján a *Quint 2–3* (87) bizonynal *2²/₃'*. Gyanús, hogy *β* helyett mindenütt hibás olvasat az *fz* és *fs* (pl. 49, 55, 163, 174, 181, stb.), nem így lehet a huzony vagy bille feliratán. Komornyk mezőfényi orgonáján *Clrinette* vagy *Clarinette 4'* (77) olvasandó? Nem ártana tudnunk,

hogy ez afféle *Labialschalmey*, vagy nyelvregiszter? Ha helyes, és nem íráshiba a *Flola ama* (170), akkor ezt a szokásos módon jelezni kellene. A [!] vagy [sic!] tenné kétségtelenné (modorosan három felkiáltó jel is van másutt a szövegben), hogy nem elírást olvasunk. Például így: *Mixtul [!]* (66). Kérdéses, hogy Angster ismert regiszterének neve valóban *Silvestra* (176) a szokásos *Silvestrina* helyett. A hiba ismétlése helyett feloldás és helyesbítés szintén mindenkor kívánatos, tehát az előbbi példában nyilvánvalóan *Flota (Flauta) amabilis* olvasandó.

Az adatgyűjtés egységes szempontok szerint helyes, jó szolgálatot tesz az ilyen célra rendszeresített kérdőív. Kár azonban minden rovat ismétlése az összes orgonánál mindkét nyelven vastag betűvel. Például: *A játszóasztal (elhelyezése, hangterjedelme, diszpozíció, játéksegítők, különleges szerkezetek)*. Értelmetlen, amikor egy megsemmisült orgona összes adata a kilencven éves harangozó emlékezetén alapul. Helyenként az adatok részben elmaradnak, sajnos, hiányzik például Börvényen Strosz 1850-ből való orgonája változatainak felsorolása (37–38). Néhány sorban elmagyarázható lett volna az összeírt adatok közlésének rendje, számozással utalva a rovatokra, s így nemcsak a leírás lett volna olvasmányosabb az adatszerűség károsodása nélkül, hanem sok felület is felszabadult volna. A hangképet elég lett volna egyszer közölni, bár lehet, hogy előírásosan ismétlődik szó szerint (a hibákat beleértve) a román és a magyar szövegben.

Üdítő színfolt a pontos leírás Hadad református templomának lebontott orgonájáról, homlokzatrajzzal. Molnár József munkája. Hasonlókat látnánk szívesen.

Az idegen nyelvű összegzés sok kiadvány mostoha fejezete. Tökéletlen megoldások, nyelvi vétségek és szó szerint tükrözött, ezért érthetetlen szövegezők sem ritkák. *Historische* helyett *Geschichtliche* Orgeln a cím (196); ugyanott a sípmezők fölötti faragvány nem *Kranz*, hanem *Zierwerk* néven ismeretes; Blahunka orgonájának diszpozíciójában a *Mixtura* változat nevét összecserélte a fordító a *regiszter* fogalommal (*die folgende Mixturen gefunden: 3 Reihen, Bourdon 8', Pfeifen 4', Oktaven 2' — ez helyesen Mixtur 3 Fach és Flauten 4' ... stb.*, 196). Az angol fordító ezt jól értette, de lenne ott is mit helyesbíteni. Például Dukász Endre nem félrerakja a változatokat (*he puts the registers aside*, 199), hanem értelemszerűen az illenék a mondatba, hogy *he has placed the stop knobs on the right and left above the level of the keyboard*. Aztán például gvárdián (a magyar szövegben *guardan*, a románban *gardian* névalakban szerepel, 11) választására az *elect*, nem pedig a *choose* használandó. Nincs *Ripaired* angol szó (az orgonaépítők táblázataiban csak ilyen hibás alakban fordul elő), itt a *Repaire* (tudniillik *date of repaire*) lett volna helyénvaló. A felekezet ilyen összefüggésben angolul nem *Church*, hanem *Denomination*. A németben Strosz neve helyére *Stolz* került (196). A mérki orgonaépítő nevével a kötet mostohán bánik másutt is, mert *Sdtrosz* (28) és *Stroß* (27, 35) alakban is található. A hátsó borítón látható névtáblája szerint *Stroß* a helyes, azaz a főntebb megemlített *Subbafs*, *Fufs* stb. írásmód a *Fuß* és *Subbaß* alakok helyett mindenütt olvasati és íráshiba. Hibás a *Barkel* és *Barekel* szerkezet (82) is, az angol feltaláló neve *Barker*.

Technikai részleteket nagyon szívesen olvasott volna a kötet minden szakmailag is érdeklődő olvasója az üresen maradt vagy gazdaságtalanul használt laprészekben. Bizonytalán nem volt, aki a szerzőt mindebben tanácsolja, segítse. Nincs például egyetlen leírásban sem utalás méretezésre, ajakolásra, intonálásra, légnyomásra. Ez Szigeti Kilián sorozatának is hibája. A hangmagasság (Hz) meghatározása kizárólag Molnár József már említett leírásában bukkan föl. A különféle fúvók fajtájának megnevezése néhol *láda*, az összes többi helyen *ráncos* terminus technikus szerepel. Ez ugyan része a fúvónak, s lehet, hogy megnevezése a határon túl kötelező szabvány, ezért *ékfúvó*, *tartályfúvó*, vagy egyéb szakkifejezés nem használható (mégis föltűnik a 154. lapon az ékfúvó). Szerencsére a közölt fényképek alapján sok helyen világos, hogy milyen fúvóról van szó. A „*díszsípokkal ékesítve*” (pl. 170) kétes értékelés, ha a látványt meghamisítva fából esztergált sípmaszkokkal mímelték a mellőzött hátpozitívot a karzatba épített játszóasztal elején. Szépítve is jobb ezt néma homlokzatnak, de leginkább álhomlokzatnak nevezni. Nem terjed ki az adatközlés a mixtúrák összeállítására sem, néhol a lábszámolás is bizonytalan vagy magyarázatlan. Ugyanígy az aliquotoké. Érdeemes lett volna kitérni arra, hogy a *Mixtura* $3 \times 2/3'$ (168), a szövegben miért csak kétsoros (169)? Vagy Gencsen a *Mixtura* $1\frac{1}{2}'$ összeállítását és ismétlését szívesen megismernénk, mert a régi erdélyi orgonákon, amint Hermann Bindernél találjuk, gyakori volt az oktávrepetició. Csupán Hadadnásd orgonájáról olvassuk, hogy „*Mixtura* $1\frac{1}{2}'$ a II-ik oktáv ismétél” (115). Jó lett volna tisztázni, hogy valóban négylábas-e a *Mixtura* *2 Fach* Piskolton (129), mert ez még a romantikában sem gyakori, és ha így igaz, akkor valóban Rauschpfeife név illetné. Jónás így építette, vagy később rakták egy oktávval lentebb a sorokat? Kérdés az is, hogy valóban egysoros-e Komornyik szintén $4'$ -as mixtúrája (77), vagy kiszedték a sípjait? A sok feleslegesen ismételt rovatcím helyett ilyen eligazítást, helyesbítést keresnénk. Aztán, ha valóban quintet épített a mester, akkor az $1'$ bizonyosan $1\frac{1}{3}'$ lehet. Ugyancsak $1\frac{1}{3}'$ olvasandó másutt, és nem $4/3'$ (180). Molnár József orgonájának kétsoros mixtúrája (140) is meghatározható, tehát nem $1' + 1'$, hanem valóban $1\frac{1}{3}' + 1'$ Hadadnásdon a *Kvin* $2/5'$ Quint $2/3'$, vagy inkább szintén $1\frac{1}{3}'$ -as lehet, ha nem téves az olvasat. Érszentkirályon a *Qvint* $2'$ is valószínűleg $1\frac{1}{3}$ vagy $2\frac{2}{3}$ lábas, illetve Bozsóki orgonáján (119) a *Quinta* $1'$ valóban $1\frac{1}{3}'$ -as.

A bibliográfiai hivatkozás több helyen hiányos és hevenyészett. Elmarad a nyomtatott kiadványok impresszuma, lapszáma, pontos címe. Ilyen jellegű munkálatnak elkerülhetetlenül hivatkoznia kell kiadatlan és levéltári dokumentumokra is: a kéziratok forrás pontos lelőhelye a továbbkutató tájékoztatására szolgál. Mi lehet a hivatkozott *Csomaközi felsorolás* (180)? A szövegből némi ide-oda lapozgatással kitalálja az olvasó, de az irodalomjegyzékből hiányoznak. Nincs ott többek között Németi János: *Az érendrédi református egyház rövid története* (24) című munkája sem. A pontosabb és részletesebb hivatkozásra azért is érdemes lett volna törekednie a szerzőnek, mert például Dávid

István munkája (bizonytalán az összeírás nem mindenkor tökéletes adataiból következően, nem pedig autopsziára alapozva) többször más regiszterszámot közöl. Rövidítve is lehet hivatkozni, ha van rövidítésjegyzék. Tudományos munkába nem való ilyen rébusz: *DI MŰ org erd* (52, 101, 122); vagy *rendbehozva sz. m.* (63), „*Schem. Sath.*”, 1904 (162). Magunknak felfirkálunk hasonlókat siettünkben, mikor nyakig vagyunk a munkában, de nem árt minden ilyesmit kigyomlálni, és szabatos megfogalmazással illeszteni kéziratunkba, mielőtt nyomdába adnánk.

Az apróbb ügyetlenkedések és elkerülhető szépséghibák nem veszélyeztetik a kötet értékét, mégsem hallgathatunk róluk, mert ezek is beletartoznak abba a gondatlanságba és elhanyagoltságba, amelyet maga a szerző tár fel a siralmas állapotokról, és amelyek között magára hagyottan végzett áldozatos gyűjtőmunkát. A megemlített és fel sem sorolt apróságok egynapi munkával mind eltüntethetők lettek volna a szövegből.

Egyes következtetések kérdésesek. Például Érkörös református orgonájának leírásában, nem egészen szabatos központosítással ezt olvassuk: „*a középső mező díszé között egy angyal fej van (református templomban!!! véleményünk szerint, katolikus templomból került ide)*” (63). A kerubfő a XVIII. századi protestáns nyomtatványokon, például kiskátékon, éppen nem ritka. Úrasztali kenyérosztó tényéren is használatos volt. Ez tehát sem a felkiáltójeleket nem okolja meg, sem az orgona származását nem döntheti el önmagában.

A könnyen eltüntethető fogyatkozások szemelvényei után szenteljünk még néhány mondatot a kötet értékeinek és a kutatás elkerülhetetlenül fölvetődő folytatásának! Összegző megállapításokat már most is felcsillant a leírás. Nagyon kívánatos, hogy a könyv úttörő lépését kövesse a most még hiányos részletek felkutatása, kiegészítése, kidolgozása, ezáltal is remélhető a zeneszerszámnak az előszóban áhított megőrzése és becslése.

A mesterek munkálkodásának bemutatására nagyon alkalmas az összefoglaló, kismonográfia-szintű feltárás, a még fellelhető adatok összegyűjtése. Strosz István (Mérk), Dukász Endre (Nagykároly) és Blahunka Sámuel (Szatmár) kínálkozik elsőnek. Dangel és Wegenstein munkásságának súlypontja nem Szatmár környéke, de természetesen ők és valamennyi mester megérdemlik a további figyelmet, közöttük az ország keleti részén dolgozó Kerékgyártó István (Debrecen). Ezt azt jelenti, hogy mind hangszereik, mind mesterségbeli fogásaik, jellegzetesen épített regisztereik megismerése végett felméréseket kellene vállalnia a továbbkutatóknak.

Elsősorban a csúszkaladás hangszerek érdemelnek fokozottan gondos felmérést: ezek történetét és szerkezetét feltétlenül szükséges az esetleges hangolás, restaurálás előtt aprólékosan földeríteni. A kínálkozó és megoldatlan kérdések sorában említhetjük például, hogy Josef Loyp Tasnádon (174) és Kiszely István Nagykarolyban (50) *Fisharmonica* illetve *Harmonium* regisztert is épített. Érdemes továbbá megmérni a 8'-as violon méretezését, különösen olyan orgonákon, ahol ez az egyetlen pedálregiszter. A kedvelt és a korra vagy az

orgonatájra jellemző regiszterek sorában nem közömbös a portunál építésmódja és intonálása. Milyen az építése és intonálása a *Geig Portunál* néven említett változatnak (105)? A szövegben néhány rövid utalás található arra, hogy áthelyeztek orgonákat; a XIX. század első felében felállított orgonák között lehet korábbi, részben átépített hangszer, leginkább azok között, amelyek építője ismeretlen. A későbbi felújítások sok változtatással járhattak, jártak is. Az Országh és mások által pótoltt vagy kicserélt principálok a barokkban szokásos vékony maglap helyett vastag maglappal készültek a romantikus hangszínezmény elérése érdekében. Az ilyen részletekre kiterjedő finomítás még sok utánajárást kíván az értékes hangszerek múltjának feltárásában.

Restaurálással és karbantartással kapcsolatban az alapozó kutatást és a helyreállítás igényes megtervezését akkor is vállalni kellene, ha erre egyelőre nincs pénz. Ne akkor kelljen kapkodni, ha majd lesz! Az orgona kevés szakértőjének és szerelmesének erőfeszítésein múlhat sok eldugott helység templomában megmaradt orgona sorsa, mert csak ők tehetnek valamit azért, hogy többé ne kerüljön egyetlen hangszer se kontár kezébe, mint a főntebb említett, pneumatizálással vagy elektrifikálással tönkretett kisorgonák. Távlati tervben helyet kell kapnia a rekonstruálásnak, így helyre kell állítani a salicionalra cserélt aliquot- vagy nyelvregisztert, illetve, ha átrendezték a mixtúrát, annak eredeti kórusait. Hermann Binder és Molnár József több ilyen munkát végzett, egy bekezdés erre is juthatott volna valamelyik félig üres lapon. Krasznasándorfalva orgonájával kapcsolatban elkerülhetetlenül fölvetődő kérdés, hogy a szokásos 8'-as fődött (például Coppel, Copula) helyén lehet-e eredeti a *Gamba*, vagy ez is Országh változtatása, és akkor ő feltehetően az intonálást is módosította; a *Quinta* lábszáma pedig $1\frac{1}{3}'$ lehetett, s nem pedig $2\frac{2}{3}'$ -ként épülhetett a XVIII. században (173). Strosz túrterebesi orgonáján is meg kell vizsgálni, hogy eredeti-e három 8'-as: *Bourdon*, *Födött*, *Gedackt* egymás mellett? Kolonics lelei orgonáján a *Quint* $2\frac{2}{3}'$ is kérdéses. Ugyanott a manuálbasszus (*Subbcopula* 16') jellegzetes a régi, pedál nélküli erdélyi pozitívorgonákon. A mostani 8'-as helyett ennek, valamint a *Csúcs fuvola* 4' változatnak visszaépítése a mostani *Salicet* helyére szintén elemi elvárás volna.

Tüsténkedő lokálpatriotizmus és jó értelemben gondolt provincializmus áldozatos vállalása nélkül nincsenek megalapozott összegzések, és a művelődés sem válik szélesebb rétegek birtokává. A musica sacra, az orgonazene és a történelmi becsű hangszerek esetében ez fokozottan érvényes. Ezért köszöntjük örömmel Szatmár megye orgonás múltjának ezt az odaadó leletmentését, szerzőjének kívánunk további munkálkodásához lankadatlan szívósságot, az elkezdett munkát sikeres folytatásához pedig egy gondosabb kiadót.

Fekete Csaba

A kiadvány 2300 Ft + postaköltség áron megrendelhető a Magyar Egyházzenei Társaságnál.